

El novel·lista interromput

Serra D'Or, juliol-agost de 2009

Robert Saladrigas

Em permeto un inici com de novel·la: el dia era fredot i humit, típic de Barcelona a les envistes de la primavera, per a ser més exacte el 27 de març de 1963. La tarda d'aquell dia Ricard Salvat i jo ens vam veure per primera vegada al seu pis de solter del carrer Numància, una mena de *sancta sanctorum*, un espai de culte (a hores d'ara la família encara el conserva) llavors ja atapeït de llibres i em sembla recordar que alguns quadres i cartells de teatre; allà vam començar una amistat profunda que hem mantingut al llarg de quaranta-sis anys, fins a la mort d'en Ricard el 24 de març de 2009, gairebé dia per dia d'aquella xerrada que ens va fer amics literalment de per vida.

Tots dos érem joves. Ell tenia vint-i-nous anys; jo vint-i-tres. Ell, des de 1954, s'havia forjat un prestigi com a home de teatre després de dirigir *Solitud*, de Victor Català, al Capsa i d'haver creat un grup de teatre universitari i el Teatre Viu amb Miquel Porter Moix. I havia fet més coses, moltes més coses; entre d'altres, estudiar a Heildeberg i Colònia becat pel govern

alemany. Tot ho havia dut a terme amb una claredat d'idees i una maduresa per a mi envejables, sobretot si es té en compte la seva joventut gairebé insultant i la sordidesa irrespirable de la dictadura feixista, arrogant i grossera, que mirava d'escanyar qualsevol indici de ressorgiment de la creativitat catalana. Jo escrivia des d'adolescent, però llavors tot just m'endinsava en el periodisme. Així doncs, vaig acudir al carrer Numància per entrevistar al personatge Ricard Salvat, si no vaig errat amb motiu d'algun muntatge de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, fundada per ell i per Maria-Aurèlia Capmany el 1960.

No podia imaginar de quina manera la trobada professional incidiria sobre la meua vida. D'una banda, la relació llarga amb en Ricard, que com succeeix en l'amor va tenir alts i baixos però va sobreviure al temps i als nostres caràcters no sempre dúctils. De l'altra, la seva invitació generosa que assistís als assajos i les estrenes de l'EADAG sempre que em vingués de gust. Gràcies a això vaig viure moments inoblidables i en bona llei haig de dir que

tot el que sé de teatre, o sigui tot allò que configura la meua experiència com a espectador —mai no m'he sentit temptat d'escriure per al teatre—, ho dec a ell, a l'Escola i a la gent, professors i alumnes, que van convertir-la en un centre vital i innovador de primera magnitud. A la cúpula del Coliseum vaig descobrir les propostes de Brecht, d'Espriu, de Gil Novales, de Brossa, de Valle Inclán, les tècniques corporals de provocació de Grotowski. Hi vaig conèixer Maria-Aurèlia Capmany, Montserrat Roig, Feliu Formosa, Manuel Trilla, Ernest Serrahima, Josep Montanyès, Francesc Nel·lo, Fabià Puigserver o la gran Carme Serrallonga...Encara em costa d'entendre que un mal dia l'EADAG deixés d'existir. I que potser ningú no la trobés a faltar.

El Ricard Salvat que em va sortir a rebre a la seva casa amb un somris cordial, el somris que conferia al seu rostre hieràtic un aire infantil i murri, d'entrada imposava. Desprenia una fredor que marcava les distàncies. Sé de persones que a pesar de coneixe'l prou bé, sempre els va fer respecte. Més d'una vegada —mig de broma, mig seriosament— li havia dit que era l'encarnació literal del distanciament brechtia. Reia divertit, responia amb un sarcasme. La seva ironia podia ser letal. Jo sabia, però, i ell també ho sabia, que aquest tarannà congènit no li feia cap nosa. Ben al contrari, li donava un aire professoral, digne, d'home tothora encaboriat, que sofria a consciència el mal crònic de la solitud. N'hi havia prou de llegir el rictus dels seus llavis premuts o la lluentor dels seus ulls furients. No era pas una màscara, sinó el relleu d'una personalitat exigent amb si mateixa que des de criatura, a la seva Tortosa natal, enmig de l'ermot provocat per

la guerra i la imposició del feixisme, havia tingut el propòsit de convertir-se en referent d'una manera rigorosa d'entendre la cultura. Aquesta inflexibilitat conceptual li va crear antipaties i rancúnies segons es veu irredimibles, sobretot darrere els escenaris, però per a mi l'honestetat de Salvat, errors humans a banda, constituïa un emblema que en cap moment el país no havia de permetre's el luxe de menystenir.

Tornant al nucli de l'argument, us preguntareu per què recordo amb tanta precisió que el dia que ens vam veure per primera vegada era el 27 de març de 1963. Doncs perquè al final d'aquella llarga xerrada Ricard Salvat em va dedicar un exemplar de la seva primera —i única— novel·la, *Animals destructors de lleis*, apareguda a finals de 1961 amb el peu d'Edicions Xaloc México D.F. La novel·la amb què el desembre de 1959 havia guanyat per tres vots a dos l'últim premi Joanot Martorell, antecessor del Sant Jordi actual, amb un jurat compost per Salvador Espriu, Joan Fuster, Carles Soldevila, Rafael Tasis i Maria-Aurèlia Capmany, era una novel·la diguem-ne *clandestina*. Entre els finalistes hi havia Mercè Rodoreda (*Jardí vora el mar*), Ferran de Pol i Joan Vila Casas. A hores d'ara trobo surrealista que la censura espanyola la prohibís sense voler entrar en raons. Ara bé, que un cop editada suposadament a Mèxic per exiliats catalans la difusió a l'interior del país fos gairebé nul·la i es rebés amb un silenci lapidari em sembla —ho dic com ho sento— més que injust, vergonyós. Puc mig admetre que Vila Casas i Ferran de Pol se sentissin ferits que un jove de vint-i-cinc anys —Joan Sales comenta amb acritud injustificada en una carta a Mercè Rodoreda: «el darrer Martorell que van donar a

un jovenet que respon per Ricard Salvat i que no ha escrit més que bacinades»— els arrabassés el premi de més prestigi de la narrativa catalana i reaccionessin de manera poc elegant, però em costa de pair que en la situació extremament difícil de les acaballes dels cinquanta una novel·la fresca, renovadora i cosmopolita com ho era —i encara ho és— *Animals destructors de lleis*, provoqués la indiferència més absoluta.

Onze anys més tard Maria-Aurèlia Capmany va reeditar-la a la col·lecció «Joanot Martorell» que dirigia a Nova Terra amb el títol de *Nord enllà* —el mateix que havia escollit Salvat en transformar-la en text teatral—, si fa no fa amb el mateix resultat: va anar de dret al crematori. Ha calgut esperar cinquanta anys —mig segle!— perquè l'Editorial Meteora volgués recuperar-la amb els honors que es mereixia, encapçalada amb un pròleg de Ricard Salvat —les últimes pàgines que va escriure— on explica la història irracional de la seva novel·la sense lectors —és molt improbable que Joan Sales la llegís—, enterrada sota una pesada llosa de desconsideració literalment inadmissible. A Salvat li feia il·lusió que al capdavant la novel·la fos rescatada de l'oblit en una edició acurada, i gaudís de l'estatus de normalitat que des del principi se li havia negat. No va ser a temps de veure-ho. La seva mort va coincidir amb la impressió dels primers exemplars, així que ni tan sols en va poder tenir cap a les mans. M'havia demanat que presentés la reedició. Sabia que podia demanar-m'ho. Ho vaig fer pocs dies després del funeral, l'1 d'abril, amb un nus a la gola i alhora amb el goig de poder saldar en nom seu un dèbit que no podia quedar per resoldre.

Al pròleg, Ricard Salvat certifica que el mutisme amb què va ser rebuda la novel·la «va decantar-me definitivament pel teatre». A Odó Hurtado, promotor de l'edició *mexicana*, «li vaig explicar el que m'havia passat i li vaig comentar el desencís i el sentiment de ràbia en què em trobava». En efecte, em consta que el desencany, la irritació i el sentiment de derrota primer de tot a causa de la intransigència de la censura espanyola i tot seguit pel desinterès del món cultural català, van interrompre en sec les ambicions de fer carrera del Salvat novel·lista. Eren justificades aquestes ambicions? Sense cap mena de dubte. Vaig llegir *Animals destructors de lleis* el 1963. Llavors em va impressionar. Era una novel·la substancialment europea no pas perquè l'escenari de la història fos una ciutat alemanya, sinó perquè l'organització del material narratiu i el llenguatge eren inequívocament europeus. Fins al punt que l'hauria pogut escriure un autor alemany, però també un narrador britànic i ho dic pensant en un Allan Sillitoe, per posar un exemple. Estic convençut que en aquell moment se situava al marge de les possibilitats expressives de cap novel·lista català de l'època (deixant de banda Rodoreda, amb un món i un estil propis), inclosos Carles Soldevila —membre del jurat que devia votar en contra—, Manuel de Pedrolo o la mateixa Maria-Aurèlia Capmany. Era, doncs, *diferent*. Potser per això, afegit a la manca d'implicació amb la realitat específica del país, la qual cosa suposava estigmatitzar la novel·la qualificant-la d'evasiva —com ho eren en uns altres registres els llibres de Palau i Fabre, de Jordi Sarsanedas o de Joan Perucho—, o sigui que defugia el compromís clar i formal exigint pels custodis de les essències

pàtries, va ser proscripita i confinada al llatzeret dels empestats.

El cas és, però, que pel que fa a mi, narrador encara en embrió que buscava el domini de les tècniques per trobar un timbre de veu personal, el llibre de Salvat em va mostrar una nova perspectiva del fet narratiu. Ho resumiré en un sol punt: el seu ús magistral de l'ambigüitat a través de l'el·lipsi. S'expliquen els fets a mesura que es produeixen en un espai concret, l'Alemanya de la guerra freda, però no sabem d'on venen els personatges ni cap on van, ni quins són els orígens dels vincles que els uneixen els uns als altres. Només se'ns suggereix que entre Sandre i Inge, casada amb Volker —matrimoni que allotja el jove estudiant català—, hi ha hagut una relació íntima, i podem mig intuir qui és el pare de la criatura que espera per la reacció dolguda, violenta, de Sandre. Sense entrar en més detalls crec que aquí rau, en bona part, la vigorosa modernitat de la novel·la en el context de l'època —social i literària— que es vivia a casa nostra. Quant als motius pels quals la censura es va mostrar intractable, són claríssims: codis morals relaxats, exaltació del món obrer, el problema de la immigració, condemna del nazisme, les ruïnes com a testimoni encara viu de la guerra desencadenada per l'eix del mal, referències a Marx,

la descripció d'una festa en què una mossa oficia el ritus d'anar-se despullant, la mescla d'ingenuïtat, malenconia i certa dosi de nihilisme que defineix l'instant vital de l'autoexiliat Sandre... Tot plegat és lògic que topés de cara amb els rígids postulats del nacionalcatholicisme.

On volia anar a parar és que ara, al cap de tant anys, he tornat a llegir l'obra i em fa l'efecte que llevat d'algun lleu anacronisme lingüístic —pel meu gust— conserva la lluentor i el tremp del primer dia tenint en compte, això sí, que el món ha canviat i amb ell les formes de transgredir-lo. Però la novel·la com a tal i com a document històric es manté dreta gràcies precisament a la solidesa de la seva armadura verbal. La qual cosa em porta a concloure que amb Ricard Salvat es va perdre un narrador potencial, coratjós, que vés a saber quina dimensió hauria pogut aportar a la literatura catalana contemporània. No recordo fins a quin punt em vaig fer pesat empenyent-lo a combinar el teatre amb la novel·la, però el meu fracàs és evident i confesso que em dol. Semblava que ara, a la fi esperonat per la recuperació d'*Animals destructors de lleis*, es disposava a explorar les possibilitats de la seva vena de narrador. Vet aquí que aquesta vegada la mort ho ha impedit. Quina fatalitat, amic Ricard!